

УДК 165.72:327.29](4-6ЄС)(045)

Тарнавський О. Р., ЧНУ імені Юрія Федьковича

ПОСЛІДОВНИКИ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ У ФРАНЦІЇ: ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ЗРОСТАННЯ ЇХНЬОГО СКЕПСИСУ

У статті досліджено питання послідовників євроскептицизму у Франції. Проаналізовано політичні погляди найбільш впливових євроскептиків Франції. Розкрито сприйняття євроінтеграційних процесів різними політичними лідерами Франції у період з 1951 по 2017 рр. Виявлено спільні та відмінні риси політичних поглядів французьких євроскептиків. З'ясовано, кого можна вважати одним із теоретиків французького євроскептицизму. Проаналізовано причини їх скепсису стосовно євроінтеграційних процесів та ЄС. Означено основне джерело євроскептицизму французьких євроскептиків. Запропоновано розділити євроскептицизм на поміркований і радикальний.

Наприкінці 40-х рр. минулого століття Франція та Німеччина започаткували політичний діалог щодо поглиблення економічної співпраці між ними. Щоб цей процес мав більший вплив на європейському континенті, вони запросили до участі в ньому Італію та країни Бенілюкс. За спільною згодою, у 1951 р. ці країни утворили Європейське Об'єднання Вугілля і Сталі (ЄОВС). З одного боку, воно було покликане створити вигідні умови співробітництва між країнами-учасницями, а з іншого боку, тим самим, – забезпечити мир у Європі, зокрема, між Німеччиною і Францією. Остання відіграла і відіграє важливу роль у процесах європейської інтеграції, які зрештою призвели до створення, у 1992 р., Європейського Союзу. Саме французькі державні діячі – Жан Моне та Робер Шуман стали ідейними натхненниками та ініціаторами створення ЄОВС. З останнього й розпочався процес європейської інтеграції.

Однак, євроінтеграційне бачення розвитку Франції поділяли не всі французи. Ще коли у 1947 р. було проведено перше міжнародне опитування про ідею формування «Сполучених Штатів Європи», французьке суспільство розділилось на дві категорії у ставленні до неї: прихильників і скептиків. Представники першої категорії превалювали, що дозволяє говорити про підтримку євроінтеграції Франції на той час більшою частиною французів. Натомість,

скептики не вбачали доцільності для Франції долучатися до такого проекту, то ж активно його критикували. Це, зрештою, обумовило початки формування євроскептичних поглядів у багатьох впливових осіб Франції. Серед них найбільше – політиків, як провладних, так і опозиційних.

Незважаючи на те, що євроскептики у Франції були в меншості, вони справили чималий вплив на подальшу історію цієї країни та євроінтеграційні процеси, починаючи з 1951 р. аж до сьогодні (2017 р.). Саме французькі євроскептики були затятими противниками приєднання Великобританії до Європейських Співтовариств, а також доклали чимало зусиль, щоб у 2004 р. Конституція ЄС не була прийнята. Тому вважаємо за необхідне вивчити явище французького євроскептицизму крізь призму дослідження поглядів його ідейних послідовників. То ж метою цієї статті є дослідження політичних поглядів послідовників євроскептицизму у Франції від 1951 до 2017 рр. та аналіз основних причин їх скепсису стосовно євроінтеграційних процесів та ЄС в цілому.

Публікації цієї статті передувало первинне вивчення нами означеної проблематики, результати якого обумовили вибір основних осіб, на яких ми звертали увагу при вивченні предмету даної наукової роботи. До них відносяться: президенти, прем'єр-міністри, лідери опозиції, а також інші авторитетні політики-євроскептики. Такий вибір спричинений тим, що саме вони мали і мають найбільше влади й впливу у французькому суспільстві, а отже, визначали і визначають порядок денний для країни. У фокус нашого дослідження потрапили лише ті, яких, згідно із нашим науковим пошуком, можна вважати євроскептиками.

У той час, коли вирішувалась питання створення ЄОВС, президентом Франції був Жюль Венсан Оріоль (1947-1954). Він підтримував ідею європейської інтеграції, але, водночас, перманентно критикував потенційне надання наддержавних функцій інституціям створюваної організації. Тодішній прем'єр-міністр Франції Жорж Бідо (1949-1950 рр.) теж був частково скептично налаштований, оскільки «остерігався всяких планів, що були пов'язані із капітульованою Німеччиною» [16, с. 8]. Але, як зауважує дослідник Кліффорд П. Хаккет, скептицизм Ж. Бідо стосувався швидше Німеччини, аніж ідеї об'єднаної Європи, хоча й він не вирізнявся своєю радикальністю [16, с.8]. Отож, страх і несприйняття будь-чого наддержавного та небажання будувати спільні плани з переможеною у Другій світовій

війні Німеччиною стали фундаментом для розвитку французького євроскептицизму. Але він, однак, не вплинув на хід переговорів щодо створення ЄОВС. Тобто, наявний скептицизм у політичного істеблішменту Франції наприкінці 1940-х на початку 1950-х рр. щодо євроінтеграційних процесів не був настільки вагомим, щоб перешкодити реалізації плану Р. Шумана – у той час міністра закордонних справ Франції (1948-1952 рр.), який власне і запропонував втілити в життя задум Ж.Моне щодо побудови Європи.

Дослідник Крейг Парсонс відзначає, що боязнь євроінтеграційних процесів у Франції була спричинена страхом перед «наддержавним», а неприязнь до зміцнення франко-німецьких стосунків була вмотивована несприйняттям «рівності з Німеччиною», що здебільшого, було характерно для політичних груп соціалістів, комуністів і голлістів [22, с. 57]. З цим погоджується вчений Десмонд Дінан, який констатує, що лідером серед скептиків у лоні соціалістів був Поль Рамадьє – прем'єр-міністр (1947 р.) та міністр фінансів Франції (1956-1957 рр.) за президента Ж. В. Оріюля в уряді Гая Молле. Хоча варто зауважити, що більшість команди останнього була «про-ЄОВС» налаштована [11, с. 129]. Цікаво, що у 1948 р. П. Рамадьє був палким прихильником євроінтеграційних процесів, коли заявляв: «Створимо Європу, щоб створити світ», а вже у 1956 р. виступав проти їх розширення [22, с. 108-109]. На думку Крейга Парсонса, це було зумовлено його критичним ставленням до «Доповіді Спаака» 1956 р., у якій зокрема йшлося про формування спільного ринку серед країн-членів ЄОВС [22, с. 57]. П. Рамадьє виступав категорично проти економічного зближення у рамках ЄОВС, оскільки був переконаний, що це призведе до економічної катастрофи.

Таким чином, як відзначає дослідник Десмонд Дінан, на початку 50-х рр. ХХ ст. загальна позиція Франції з питань євроінтеграції базувалась на тому, щоб сформувати між державами «мережу довготривалих міжурядових контактів без жодного натяку на спільну політику» [11, с. 129]. На думку вченого, таке застереження керівництва країни було вмотивоване боязкою поведінкою фермерів, які мали вплив на керівництво держави. Своєю чергою, додамо, що якщо у той час французький політиком, тим не менш, практично беззаперечно погодився на утворення ЄОВС, то представники малого бізнесу сприйняли цей проект більш скептично і назвали євроінтеграцію наддержавною інтервенцією їхнього ринку. Водночас, великий бізнес вбачав у цьому власні переваги. Для прикладу, у 1947 р.

Джордж Вельєрс – лідер впливової бізнес-організації «Національна рада роботодавців Франції» відзначив, що співпраця з великими між-державними організаціями йде на користь Франції.

Зрештою Франції вдалося стати ініціатором і співтворцем ЄОВС. Євроінтеграція цієї країни продовжилась і за президента Рене Коті (1954-1959 рр.). Р. Коті був проєвропейським політиком і саме за час його президентства, як стверджує дослідник Роланд Вогт, Франція погодилась на підписання Римських договорів, які фактично переносили євроінтеграцію з виключно економічної площини в соціально-політичну [26, с. 56-57]. У перший рік правління Р. Коті прем'єр-міністром був П'єр Мендес Франс (1954-1955 рр.), який, як вважає вчений Джон Гіллінгем, тривалий час займав анти-європейську позицію [15, с. 44]. Проте, на думку Р. Вогта, політик навпаки був про-європейським і підтримував євроінтеграційний курс президента Р. Коті [26, с. 56]. Незважаючи на ці контрверсійні думки, нам вдалось з'ясувати, що П.М. Франс насправді не був послідовним анти-європейцем, але він скептично ставився до надмірних повноважень європейських інституцій. За словами дослідника Марка Гілберта, це мотивувало його до висловлення категоричних пропозицій щодо обмеження компетенцій, зокрема, Ради Комісарів [14, с. 43]. Крім того, у період правління П. М. Франса, постало питання про ратифікацію договору про створення Європейського оборонного співтовариства, голосування щодо створення якого, між іншим, провалилось у французькому парламенті не без активного противництва тогочасного прем'єр-міністра. Як відзначає М. Гілберт, П.М. Франс, хоча й підтримував міжурядову співпрацю, все ж скептично ставився до наднаціональних прагнень прихильників євроінтеграції, тому вимагав отримання «восьмирічного права вето стосовно Ради Комісарів» та «права виходу з договору у разі возз'єднання Німеччини» [14, с. 42-43]. Окрім цього, політик вважав, що в умовах інтеграційних процесів кожна держава повинна зберігати національну автономію щодо бюджетних та адміністративних питань. Таким чином, як бачимо, євроскептицизм П.М. Франса ґрунтувався на аргументах національної безпеки, збереження суверенності французької влади та її спроможності впливати на прийняття рішень на європейському рівні.

Менш радикальну, але все ж євроскептичну політику продовжив інший прем'єр-міністр Франції Едгар Фор (1955-1956 рр.). Він вважав, що Франція має відмовитись від шляху з Економічним

Співтовариством, але продовжити з Євратом. З одного боку, Е. Фор був переконаний, що «політична Європа як кінцева мета має настати, але без догматизму» [6, с. 22]. З іншого боку, як вказує дослідник Міріам Кампіс, Е. Фор був противником політизації відносин у межах ЄОВС та вважав за необхідне створити таку «...Європейську організацію, у якій відносини держав-членів стосуватимуться транспорту, енергетики і частково атомної енергетики» [6, с. 22]. Очевидно, що євроскептицизм Е. Фора був вмотивований його протидією політичній інтеграції та глибокій економічній співпраці у межах ЄОВС. Витоки такої позиції, на наш погляд, варто шукати у сфері ідеологічних вподобань Е. Фора. У той час він очолював консервативне крило Радикальної партії Франції, яке не підтримувало жодних наддержавних проєктів. Саме тому Е. Фор відхилив пропозицію Жана Моне приєднатись до його проєвропейського уряду [13, с. 124]. Отож, це свідчить про те, що тодішній прем'єр-міністр Франції критично поставився до ідеї наддержавної об'єднаної Європи.

Лінію євроскептицизму після прем'єрства Е. Фора продовжив Шарль де Голь, який двічі був прем'єр-міністром (1944-1946, 1958-1959 рр.) і довготривалим президентом Франції (1959-1969). Він справив значний вплив на новітню історію цієї країни. За словами Д. Дінана, Ш. де Голь сприймав об'єднану Європу як можливість збереження суверенітету Франції і зміцнення її впливу у Європі [11, с. 138]. У той же час, він скептично ставився до відносин із Німеччиною у рамках ЄОВС, оскільки не довіряв їй з міркувань національної безпеки. Безумовно, це також позначилось і на його ставленні до євроінтеграційних процесів.

Помірний євроскептицизм Ш. де Голя розвивався і ґрунтувався фактично на спротиві членству в ЄОВС Великої Британії, не заперечуючи право на членство інших країн. Така позиція була обумовлена небажанням французького президента приймати в члени ЄОВС країну, яка може скласти лідерську конкуренцію в межах організації. Британія була однією з небагатьох, спроможних на це. Крім того, Ш. де Голь був налаштований проти Британії, оскільки, як відзначає Девід П. Каллео, він бачив, що британці більше бажають мати добрі стосунки із США, аніж відновлювати Європу [5, с. 1-11]. Але неприязню до Британії не закінчується список причин євроскептичності французького лідера. Ш. де Голь був запеклим противником наддержавних функцій ЄОВС. Важливою основою такої позиції Ш. де Голя була його схильність до націоналістичних поглядів. На думку дослід-

ника Хардев Сінг Чопра, «...націоналізм Ш. де Голя не був подібний до фашизму Муссоліні і нацизму Гітлера...» [7, с. 58-60], оскільки відрізнявся своєю методологією. За словами вченого, націоналізм президента Франції був військово і теориторіально неагресивним, але спрямованим на політичну і культурну експансію. Це підтверджує і дослідник Лорен Ворзулет, який зазначає, що Ш. де Голь бачив особливу роль Франції у побудові Європи, де не буде ні впливу США, ні Великої Британії, а всією «європейською структурою» керуватиме Франція [28, с. 26].

Варто також зауважити, що Ш. де Голь ніколи не виступав проти концепту об'єднаної Європи. Проте, як стверджує вчений Грем О'Дваєр, він мав власне бачення її розвитку: відмінне від Вашингтонського і навіть від Жана Моне, а саме – «Європа націй», в умовах якої кожна держава-член об'єднаної Європи зберігає свій суверенітет, владу і кордони та не має жодних зобов'язань перед іншими державами. Він висловлював свій скептицизм щодо федеративної Європи і лобіював міжурядовий підхід щодо європейської інтеграції, оскільки вважав, що всебічний захист нації є найважливішим завданням французького політика. Натомість, щодо Європи Ш. де Голь був твердо переконаний, що вона не була і ніколи не буде єдиною нацією [7, с. 61]. Таким чином, стає очевидним, що продукувало євроскептицизм Ш. де Голя. По-перше, це національні економічні та безпекові інтереси: якщо немає вигоди і безпеки державного суверенітету, то об'єднуватись не варто; по-друге, це страх втрати впливу Франції на європейські процеси після вступу Великобританії у ЄОВС; по-третє, це протидія наднаціональним (федеративним) прагненням євроінтеграторів; по-четверте, це несприйняття можливого лідерства Німеччини у ЄОВС. Але, якщо названі аспекти виступали джерелами євроскептицизму французького президента, то його націоналістичні погляди, на нашу думку, були основним ресурсом для цього.

Крізь призму свого скептицизму щодо участі Британії у Європейських спільнотах (назва від 1965 р.), Ш. де Голь, перебуваючи на посаді президента Франції накладав вето на її заявки долучитися до організацій. Врешті-решт, незважаючи на категоричну відмову Ш. де Голя, Велика Британія стала членом ЄС у 1973 р., але вже після його відставки з президентського поста.

Його наступник, Джорж Помпідю (1969-1974) оптимістично ставився до євроінтеграційних процесів і, на відміну від Ш. де Голя, не заперечував приєднання Великобританії до Європейських

Спільнот. На початку 1970-х рр., під час зустрічі з британським прем'єр-міністром Едвардом Гітом (1970-1974 рр.), він висловився так: «Багато людей вважають, що Великобританія не була і не хоче стати європейською країною, і що Англія хоче вступити до Співтовариства лише для того, щоб знищити його або відвернути його від мети ... Але, пані та панове, сьогодні ви бачите перед вами двох чоловіків, котрі переконані в протилежному» [27, с. 401]. Варто відзначити, що під час президентства Дж. Помпіду євроскептики практично себе не проявляли, або ж, на наш погляд, були не достатньо політично впливовими. Ні перший прем'єр-міністр каденції Дж. Помпіду Жак Чабан-Дельмас (1969-1972), ні другий прем'єр-міністр Пір Месммер (1972-1974) (між іншим, обидва – голлісти), не критикували євроінтеграційну політику новообраного президента Франції, а навпаки підтримували її.

Після раптової смерті Дж. Помпіду, президентом став Валері Жискар д'Естен (1974-1981). Новообраний президент Франції не мав наміру припиняти чи призупиняти євроінтеграцію країни, то ж разом зі своїм німецьким колегою канцлером Гульмutom Шмідтом почав шукати способи валютної інтеграції. Так, уже в 1978 р., під час чергової зустрічі Г. Шмідта і В.Ж. д'Естена було прийнято рішення про створення Європейської валютної системи. Французький президент був прибічником розширення Європейських Спільнот, але, на чому варто наголосити, виступав категоричним противником потенційного приєднання Туреччини [31, с. 219-220]. З цього приводу він часто заперечував будь-які наміри керівництва ЄС задуматись над цим питанням. Власне, причини для побоювання з цього приводу у нього були, адже Туреччина поруч з Грецією були першими державами, які в 1960 р. підписали Угоди про асоціацію з Європейською Спільнотою, що засвідчувало поглиблення й розширення євроінтеграційних процесів. Очевидно, В.Ж. д'Естен вбачав небезпеку такого зближення з Туреччиною. Таким чином, на наш погляд, він був євроскептиком у питанні розширення Європейських Спільнот. Його антитурецька позиція в зовнішній політиці Європейської Спільноти базувалась на доволі простих аргументах: Туреччина не є європейською державою, а її приєднання до ЄС означатиме кінець об'єднаної Європи. Саме тому тодішній президент Франції виступав проти євроінтеграції Туреччини.

В.Ж. д'Естен, поруч із двома прем'єр-міністрами Жаком Шираком (1974-1976) і Раймоном Барром (1976-1981), які займали цю посаду під

час його президентської каденції, були оптимістично налаштовані стосовно євроінтеграційних процесів. Однак, це не було характерно для лідера опозиції, яка саме в період правління В.Ж. д'Естена почала швидкими темпами розвиватись і здобувати прихильників. Мова йде про відомого французького політика Жан-Марі Ле Пен.

У 1972 р. Ж.-М. Ле Пен створив політичну партію Національний Фронт, у межах якої об'єднав расистів, праворадикальних націоналістів, антисемітів, радикальних католиків і противників парламентської демократії з метою утвердження французької національної ідентичності на противагу європейській, а також заради подолання загроз, які існували, на його погляд, перед Францією: імміграція, Європа, податкова система Франції. За словами дослідника Рональда Тирського, Ж.-М. Ле Пен називав себе французьким патріотом і націоналістом, але ідеологія його партії та його особисті дії свідчили про те, що він расист і ксенофоб [25, с. 191]. Хоча, на думку іспанського вченого Хосе Педро Зукете, Ж.-М. Ле Пен був справжнім патріотом Франції [32, с. 72].

Ж.-М. Ле Пен критикував ідею об'єднаної Європи, зокрема, через те, що її реалізація, на його погляд, призвела до ісламізації Франції. Він же, натомість, сповідував концепцію «Франція для французів». Тому можемо припустити, що євроскептицизм цього політика базувався на радикально націоналістичних ідеях, які, своєю чергою, продукували його антимультикультурні і антимультирасистські позиції. Оскільки Ж.-М. Ле Пен виступав за утвердження Франції з титульною нацією французів, він заперечував будь-які намагання сусідніх держав затягнути її у свої континентальні об'єднавчі процеси. З цього приводу дослідник Дуглас Холмс зауважує, що якщо Жан Моне і Жак Делор були сподвижниками реалізації модерністського проекту «від Парижа до Брюсселя», то Ж.-М. Ле Пен був його перманентним критиком [18, с. 64], вважаючи, як відзначає вчений Х.П. Зукете, що найкращим варіантом об'єднання Європи буде створення «Великої Європи націй від Бресту до Владивостоку» [32, с. 48]. Таким чином, його міркування час від часу виходили за рамки євроскептицизму та були недалекими, на наш погляд, від антисєвропеїзму.

Тим не менш, розуміючи неминучість єврооб'єднавчих процесів, під час організованих його партією протестів у 1992 р., Ж.-М. Ле Пен припускав, що федеративна Європа буде нехтувати національними ідентичностями, то ж закликав до створення конфедеративної Європи, яка б базувалась на принципі національного суверенітету

держав-членів. Він був переконаний, що Європейський Союз перетвориться врешті-решт на тиранію «Великого брата» і «Великого бізнесу», тому виступав проти спільного ринку, зокрема в галузі агрокультурної політики [20, с. 48]. Європейська ідея Ж.-М. Ле Пен, як пояснює дослідник Пітер Дейвіс, полягала в тому, щоб на протигагу потенційній європейській федерації, яка, за баченням політика, призведе до світової однорідності, подібно до Ш. де Голя, створити «Європу націй» – новий геополітичний блок, заснований на ідеї спільної Європейської цивілізації [9, с. 228]. Ж.-М. Ле Пен був переконаний, що ЄС – це проект США, то ж, будучи націоналістом і критиком американського імперіалізму, вважав, що імплементація такої його візії унеможливила б американське панування в Європі, що, своєю чергою, на його думку, позитивно б відобразилось на становищі Франції у Європі. Ця теза, на думку дослідника Дженса Райдрена, засвідчувала про наявність двох основоположних «стовпів» євроскептицизму політика: анти-американського й анти-інтернаціонального [23, с. 151]. Окрім цього, Ж.-М. Ле Пен піддавав жорсткій критиці потенційну можливість німецького панування в об'єднаній Європі, що, згідно його поглядів, призвело би до реалізації мрії Адольфа Гітлера.

Очевидно, що гіпотези Ж.-М. Ле Пен про «Великого брата» і федеративну Європу не підтвердились, оскільки у держав-членів ЄС існує чимало інструментів, щоб не допустити цього. Тому, на наш погляд, Ж.-М. Ле Пен очолив радикально націоналістичний рух Франції з метою здійснити успішну політичну кар'єру, а не на підставі дійсних ідеологічних переконань. Адже, як стверджує дослідник Д. Холмс, його політична активність більше схожа на популізм, аніж на реальні намагання змінити Францію [18, с. 64]. Таким чином, як доречно зауважує вчений Дімітрі Альмейда, Ж.-М. Ле Пен різними способами намагався сформуванати для себе і своєї політичної партії Національний Фронт імідж автентичного опонента європейської інтеграції [1, с. 33] на основі традиційних політичних цінностей Франції (в т.ч. анти-американізм). Дослідник Р. Хармсен вважає, що йому це вдалося, хоча й не виключає, що популістичним шляхом [17, с. 105-123].

Таким чином, євроскептицизм Ж.-М. Ле Пен, на наш погляд, був похідним від його націоналістичних ідей й узагальнював негативне ставлення політика до євроінтеграційних процесів та залучення до них Франції. Ж.-М. Ле Пен критикував Маастрихтський договір через

те, що він, на його думку, був конспіративним троянським документом проти людей і націй Європи; відхиляв можливість прийняття Конституції ЄС на підставі того, що Франція не має бути частиною організації, в якій рішення будь-якої установи мають пріоритет над рішеннями, які приймає французька влада; та зрештою й Лісабонський договір через те, що він, на думку Ж.-М. Ле Пен, перетворював ЄС у наддержавну організацію. Варто відзначити, що якщо у питанні Конституції ЄС євроскептики на чолі з Ж.-М. Ле Пен й антиєвропейці спромоглися справити значний вплив на французький електорат, що в кінці кінців призвело до неприйняття цього документа, то у підписанні Лісабонського договору, який фактично замінив Конституцію ЄС, вони були безсилі, то ж їх акції протесту увінчалися фіаско.

Ж.-М. Ле Пен не був єдиним впливовим послідовником євроскептицизму у Франції. Так, на початку 1990-х рр. на політичну арену стрімко виходить французький політик і письменник з італійським корінням Філіп де Вільє, коли президентом Франції був Франсуа Міттеран (1981-1995 рр.), який прагнув побудувати Європу не заради Європи, а заради соціалізму[8, с. 118]. Тоді Ф. де Вільє створив та очолив євроскептичний «Рух проти ратифікації Маастрихтського договору». Його підтримували менші впливові і помітні євроскептики, голлісти Шарль Паскуа та Філіп Сеген. Вони були членами партії «Об'єднання заради Республіки» («Rally for the Republic»), яку створив Жак Ширак у 1976 р. та очолював до 1994 р. У той час, коли постало питання підписання Маастрихтського договору, Ж. Ширак заявив про свою підтримку цьому процесу, натомість Ш. Паскуа та Ф. Сеген відмовились пристати на позицію лідера партії, оскільки, як відзначає вчений Берtrand Бенуа, були затягненими антимонетаристами [4, с. 65]. Очевидно, саме ця причина була однією із підстав їх євроскептицизму.

Зазнавши невдачі у протидії ратифікації договору про заснування ЄС, Ф. де Вільє заснував т.зв. список євроскептиків «Інша Європа», до якого також входив Ж.-М. Ле Пен, а пізніше, у 1994 р., на його основі політик створив свою політичну партію «Рух за Францію». Цікаво, що Ф. де Вільє, Ф. Сеген та Ш. Паскуа, як відзначає дослідник Девід Белл, були євроскептиками, але не були противниками об'єднаної Європи [3, с. 61]. Хоча вчений Едвард Деклар вказує на протилежне: коли вирішувалось питання існування ЄС у 1992 р., Ф. де Вільє виступав з позицією анти-ЄС [10, с. 96]. Як бачимо, Ф. де Вільє був політиком із неоднозначною позицією. Він, подібно Ж.-М. Ле Пен,

вважається націоналістом і категорично виступає проти ймовірного приєднання Туреччини до ЄС та федералізації останнього. На думку дослідника Джима Волфрейза, насторожливість Ф. де Вільє щодо євро перспектив Туреччини пов'язана із його ісламофобією [30, с. 25].

Політик є активним противником наддержавних амбіцій ЄС. Під час конституційного процесу в ЄС Ф. де Вільє заявив, що «брюсельська Європа – це антидемократичне диктаторство», апелюючи до того, що ЄС залишив французів без робочих місць, зруйнував їх суверенітет і позбавив ідентичності. Політик різко критикував офіційний Брюссель через намагання створити з ЄС наддержаву за допомогою Конституції. Водночас Ф. де Вільє переконаний, що справжня влада ЄС знаходиться не в Брюсселі, а в США. Про це він неодноразово заявляв у своїх інтерв'ю. Цілком ймовірно, що таке сприйняття влади ЄС мотивувало його зневажливо ставитись до європейських цінностей, зокрема у правовому полі. До прикладу, у 2014 р. Ф. де Вільє відвідав анексований Російською Федерацією український півострів Крим, щоб зустрітись з Володимиром Путіним, чим порушив міжнародне право. Тоді він заявив, що з радістю замінив би Франсуа Олланда і Ніколя Саркозі на такого президента як В. Путін. На наш погляд, ця репліка цілком відповідна політичним поглядам самого політика, адже на відміну від Ф. де Вільє, Ф. Олланд і Н. Саркозі підтримували ідею об'єднаної Європи і євроінтеграцію Франції.

Незважаючи на те, що Ф. де Вільє є практиком євроскептицизму, його можна вважати також і теоретиком цього феномену. Як ми згадували вище, він є письменником, твори якого здебільшого мають суспільно-політичний характер. У них доволі часто можна віднайти євроскептичний контент. Зокрема, у праці «Наша Європа без Маастрихту» автор критикує європейських бюрократів за Маастрихтський договір; у книзі «Франція, яка переможе» він описує французький націоналізм і протиставляє його інтернаціоналізму; у роботі «Поки не запізно» Ф. де Вільє звинувачує Брюссель у безробітті та закритті великих підприємств у Франції; у політичному памфлеті «Чи будуть дзвони завтра дзвонити?» політик піднімає питання ісламізації його країни, яка, на його погляд, спричинена розширеннями ЄС та, зрештою, руйнує ідентичність французів. У цій книзі він звинувачує Європу у бездіяльності та закликає читачів відновити колишню Францію.

Євроскептицизм Ф. де Вільє очевидно має націоналістичне підґрунтя. Крім того, він підживлюється ще й ісламофобією. Ф. де Вільє

не є антиєвропейцем, його поруч з Ж.-М. Ле Пен можна вважати послідовниками ідей Ш. де Голя, оскільки вони теж виступали за формування «Європи націй», у якій держави максимально зберігали б свій суверенітет. Ф. де Вільє проявляв євроскептицизм у критиці дій євробюрократів, які могли б призвести до надмірних повноважень інституцій ЄС.

Лінію євроскептицизму Ж.-М. Ле Пена і Ф. де Вільє вирішила продовжити ще одна впливова євроскептик сучасної Франції – дочка Ж.-М. Ле Пен – Марін Ле Пен, яка у 2011 р. очолила партію Національний Фронт. На відміну від свого батька, М. Ле Пен сповідує більш радикальний євроскептицизм. М. Ле Пен, так само як і Ф. де Вільє, є ісламофобом. Наприклад, моління мусульман на вулицях Франції називає релігійною окупацією [29, с. 145]. У зв'язку з цим, М. Ле Пен категорично виступає проти подальшого розширення ЄС, оскільки переконана, що саме глобалізаційні та євроінтеграційні процеси призвели до ісламізації Франції [19, с. 128]. На її думку, існує світова таємна змова, відповідно до якої Європа готова розчинитися в культурах й ідентичностях на шляху до глобалізації. Це обумовлює негативне ставлення М. Ле Пен до наддержавного сценарію розвитку ЄС. Вона жорстко критикує участь Франції у спільному ринку та є противником єдиної валюти ЄС, то ж часто закликає до відміни євро у Франції. М. Ле Пен зі скептичністю ставиться до соціальної політики ЄС, оскільки переконана, що саме привабливість працевлаштування у Європі, а також лояльність європейських країн до громадян інших держав призвели до надмірної кількості мігрантів. Тому політик виступає за перегляд імміграційної та соціальної політик ЄС, щоб розробити її таким чином, аби у подальшому не допустити міграційної кризи. Через таку позицію, деякі вчені ідентифікують М. Ле Пен як антиіммігранта [2, с. 413].

Політичні погляди М. Ле Пен на державу також мають вплив на її позицію щодо ЄС. За словами Денієла Стокмера, М. Ле Пен сповідує етно-соціалізм та відкидає ідеї неолібералізму зразка М. Тетчер. Відповідно до бачення М. Ле Пен, держава має бути всюдисущою і захищати людей від іммігрантів. Політик, як і партія Національний Фронт, центром своєї політичної адвокації визначає національну ідентичність французів. Але, якщо на думку дослідника Оурельєн Мондона, М. Ле Пен варто визначати як демократичного ксенофоба [21, с. 125], то вчені Вольфганг Ковальський та Пітер Шеререр піддають сумніву справжність поглядів політика, вважаючи,

що М. Ле Пен не має ідеологічної позиції, а лише продовжує вигідну політику свого батька. На їх думку, у своїх міркуваннях вона є правим екстремістом, але в конкретних діях – популістом [19, с. 128]. Цілком ймовірно, що остання теза відповідає дійсності. Адже після керування батька М. Ле Пен було важко продовжувати таке ж ефективне управління партією, то ж вона вибрала основну для себе ідею – антиісламістську, як форму боротьби за національну самобутність французів, що було зумовлено складними внутрішньопартійними (зміна тривалого лідера) та загальноєвропейськими обставинами (міграційна криза) й грало на користь формування її іміджу. Дослідник Деніел Стокмер вказує на те, що М. Ле Пен обрала такий напрямок своєї політики, оскільки ця ніша у французькому політикумі на той час була вільна [24, с. 39]. То ж антиісламістська позиція Національного Фронту стала новою «республіканською альтернативою».

У зв'язку з цим М. Ле Пен виступає за більш французьку Францію, звинувачуючи ЄС у сприянні розвитку мультикультурної Франції. Тому, коли був відомий результат британського референдуму щодо членства у ЄС, у червні 2016 р., М. Ле Пен закликала своїх співгромадян провести такий референдум і у Франції [12, с. 43]. Однак, цей заклик не знайшов підтримки суспільства. Крім того, важливо, що М. Ле Пен не закликає до виходу Франції з ЄС терміново, але у разі її приходу до влади, політик обіцяє зробити все, щоб відновити французький суверенітет, який, однак, за нашим спостереженням, ніким і не порушувався.

Отож, євроскептицизм М. Ле Пен має свої коріння в націоналістичних поглядах політика. Не вдаючись до аналізу щирості її політичних переконань, відзначимо, що саме захист національних інтересів мотивує М. Ле Пен виступати з євроскептичною позицією.

Загалом, дослідження показало, що незважаючи на те, що Франція була і залишається однією із сподвижників європейської інтеграції та розвитку ЄС, євроскептицизм там тж має місце. У різний час його проявляли як президенти і прем'єр-міністри, так і впливові лідери опозиції. Всі вони мають багато спільних рис у своїх поглядах на євроінтеграцію Франції і ЄС загалом, однак, їх підходи не характеризуються одноманітністю. То ж умовно їх можна розділити на дві групи євроскептиків: помірковані і радикальні.

Помірковані євроскептики критикували надання наддержавних функцій інституціям створюваної євроінтеграційної організації (Ж.В. Оріоль), скептично ставились до планів, що були пов'язані

із повоєнною Німеччиною (Ж. Бідо), виступали проти розширення євроінтеграційних процесів (Поль Рамадье), були противниками політизації відносин у межах Європейських Спільнот та поглиблення економічної інтеграції (Едгар Фор), критикували потенційне членство Великобританії у Європейських Спільнотах та всякі спроби новостворених організацій пригнітити національний суверенітет (Шарль де Голь), були противниками євроінтеграції Туреччини (Валері Жискар д'Естен).

Радикальні євроскептики критично ставилися до надмірних повноважень європейських інституцій та виступали за обмеження їх компетенцій (П'єр Мендес Франс), критикували ідею об'єднаної Європи в цілому, заперечували будь-які намагання сусідніх держав втягнути Францію в єврооб'єднавчі процеси, виступали проти федеративної Європи, яка нехтувала би національними ідентичностями, піддавали жорсткій критиці потенційну можливість німецького панування в об'єднаній Європі (Жан-Марі Ле Пен), були категоричними противниками спільного ринку і єдиної валюти (Шарль Паскуа, Філіп Сеген, Філіпп де Вілье), а нині критикують глобалізаційні та євроінтеграційні процеси, що призвели до ісламізації Франції, виступають проти переформатування ЄС на державу (Марін Ле Пен).

Як бачимо, у євроскептиків Франції було і залишається багато причин критикувати євроінтеграційні процеси і ЄС, а інколи виступати противниками цього. Різна спрямованість їхнього скепсису мотивувала нас зробити саме такий бінарний груповий поділ. Незважаючи на певні схожості поглядів євроскептиків двох груп, підходи у їх висловлюваннях і проявах були різні власне помірковані і радикальні.

Результати дослідження також показали, що попри полівекторність французького євроскептицизму, його представники мають важливі спільні ознаки. Так, фундаментом для розвитку французького євроскептицизму послужили, по-перше, страх перед невідомим, яким тоді виглядала ідея об'єднаної Європи; по-друге, несприйняття будь-чого наддержавного, втіленням чого здавалась створювана ЄОВС. Ми також дійшли висновку, що одним із основних джерел французького євроскептицизму виступають націоналістичні почуття. Апелюючи до них, євроскептики Франції, яких ми дослідили, у різних формах і різними способами проявляли і продовжують проявляти євроскептицизм з метою захисту всього національного: інтересів, ідентичності, культури, самобутності, суверенітету тощо.

Бібліографічний список:

1. Almeida D. The Impact of European Integration on Political Parties: Beyond the Permissive Consensus / Dimitri Almeida. – Oxford: Taylor & Francis, 212. – 216 p.
2. Bastasin C. Saving Europe: Anatomy of a Dream / Carlo Bastasin. – Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2015. – 543 p.
3. Bell D. S. Presidential Power in Fifth Republic France / David S. Bell. – London: Bloomsbury Academic, 2000. – 224 p.
4. Benoit B. Social-Nationalism: an anatomy of French euroscepticism / Bertrand Benoit. – Surrey: Ashgate Pub Limited, 1997. – 175 p.
5. Calleo D. P. De Gaulle's Visions for Europe / D. P. Calleo, B. M. Rowland // Charles de Gaulle's Legacy of Ideas / D. P. Calleo, B. M. Rowland. – Lanham: Lexington Books, 2011. – 136 p.
6. Camps M. Britain and European Community / Miriam Camps. – Princeton: Princeton University Press, 2015. – 560 p.
7. Chopra H. S. De Gaulle and European Unity / Hardev Singh Chopra. – Hauz Khas, Delhi: Abhinav Publications, 1974. – 347 p.
8. Cole A. Francois Mitterrand: A Study in Political Leadership / Alistair Cole. – London: Routledge, 2013. – 224 p.
9. Davies P. The National Front in France: Ideology, Discourse and Power / Peter Davies. – Hove: Psychology Press, 1999. – 278 p.
10. DeClair E. G. Politics on the Fringe: The People, Policies, and Organization of the French National Front / Edward G. DeClair. – Durham: Duke University Press, 1999. – 261 p.
11. Dinan D. Origins and Evolution of the European Union / Desmond Dinan. – Oxford: OUP Oxford, 2014. – 430 p.
12. FitzGibbon J. Euroscepticism as a Transnational and Pan-European Phenomenon: The Emergence of a New Sphere of Opposition / J. FitzGibbon, B. Leruth, N. Startin. – Oxford: Taylor & Francis, 2016. – 198 p.
13. Fransen F. J. The Supranational Politics of Jean Monnet: Ideas and Origins of the European Community / Frederic J. Fransen. – Westport: Greenwood Publishing Group, 2001. – 157 p.
14. Gilbert M. European Integration: A Concise History / Mark Gilbert. – Washington DC: Rowman & Littlefield Publishers, 2011. – 292 p.
15. Gillingham J. European Integration, 1950-2003: Superstate Or New Market Economy? / John Gillingham. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 588 p.
16. Hackett C. P. Cautious Revolution: The European Union Arrives / Clifford P. Hackett. – Westport: Greenwood Publishing Group, 1995. – 237 p.
17. Harmsen R. French Euroscepticism and the Construction National Exceptionalism / Robert Harmsen // The End of the French Exception?: Decline and Revival of the 'French Model' / Robert Harmsen. – New York: Springer. – P. 105-123.

18. Holmes D. R. Integral Europe: Fast-Capitalism, Multiculturalism, Neofascism / Douglas R. Holmes. – New Jersey: Princeton University Press, 2010. – 280 p.
19. Kowalsky W. Trade unions for a change of course in Europe: The end of a cosy relationship / W. Kowalsky, P. Scherrer. – Brussels: ETUI, 2011. – 195 p.
20. Milardovic A. Euroscepticism in a Conflict of Ideologies of the Second Modernism / A. Milardovic, K. Arató, P. Kaniok // Euroscepticism and European Integration / A. Milardovic, K. Arató, P. Kaniok. – Zagreb: CPI/PSRC, 2009. – 336 p.
21. Mondon A. The Mainstreaming of the Extreme Right in France and Australia: A Populist Hegemony? / Aurélien Mondon. – London: Routledge, 2016. – 248 p.
22. Parsons C. A Certain Idea of Europe / Craig Parsons. – New York: Cornell University Press, 2006. – 249 p.
23. Rydgren J. The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-nationalist Mobilization in France / Jens Rydgren. – Oxford: Berghahn Books, 2004. – 257 p.
24. Stockemer D. The Front National in France: Continuity and Change Under Jean-Marie Le Pen and Marine Le Pen / Daniel Stockemer. – London: Springer, 2017. – 113 p.
25. Tiersky R. Euro-skepticism: A Reader / Ronald Tiersky. – New York: Rowman & Littlefield, 2001. – 316 p.
26. Vogt R. Personal Diplomacy in the EU: Political Leadership and Critical Junctures of European Integration / Roland Vogt. – London: Routledge, 2016. – 242 p.
27. Wall S. The Official History of Britain and the European Community: From rejection to referendum, 1963-1975 / Stephen Wall. – London: Routledge, 2012. – 668 p.
28. Warlouzet L. Charles de Gaulle's Idea of Europe. The Lasting Legacy / Laurent Warlouzet. // KONTUR. – 2010. – №19. – P. 21-31.
29. Washington E. The Progressive Revolution: History of Liberal Fascism through the Ages / Ellis Washington. – New York: Rowman & Littlefield, 2016. – 518 p.
30. Wolfreys J. The European Extreme Right in Comparative Perspective / Jim Wolfreys // Varieties of Right-Wing Extremism in Europe / Jim Wolfreys. – London: Routledge, 2013. – 304 p.
31. Zank W. No Limits To European Integration? Institutional Change In Response To The Financial Crisis / W. Zank, S. Dosenrode // Limits to Regional Integration / W. Zank, S. Dosenrode. – London: Routledge, 2016. – 286 p.
32. Zúquete J. P. Missionary Politics in Contemporary Europe / José Pedro Zúquete. – New York: Syracuse University Press, 2007. – 274 p.

В статті досліджені питання послідовників євроскептицизму в Франції. Проаналізовані політичні погляди найбільш впливових євроскептиків Франції. Раскрыто восприятия евроинтеграционных

процессов различными политическими лидерами Франции в период с 1951 по 2017 г.г. Выявлены общие и отличительные черты политических взглядов французских евроскептиков. Выяснено, кого можно считать одним из теоретиков французского евроскептицизма. Проанализированы причины их скепсиса относительно евроинтеграционных процессов и ЕС. Отмечено основной источник евроскептицизма французских евроскептиков. Предложено разделить евроскептицизм на умеренный и радикальный.

In article questions of followers of Euroscepticism in France are investigated. Political views of the most influential eurosceptics of France are analysed. It is opened perceptions of eurointegration processes by various political leaders of France during the period from 1951 to 2017. The common and distinctive features of political views of the French eurosceptics are revealed. It is found out who can be considered one of theorists of the French Euroscepticism. The reasons of their scepticism of rather eurointegration processes and the EU are analysed. It is noted the main source of Euroscepticism of the French eurosceptics. It is offered to share Euroscepticism on moderate and radical.

Стаття надійшла до редколегії 08.11.2017